

Käbir ölüleri dirileri halas edýär...

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Käbir ölüleri dirileri halas edýär... KÄBIR ÖLÜLER DIRILERI HALAS EDÝÄR...

- Çetin Altanyň ýagty ýadygärligine -

Ölüm käte köp zadyň soňy däl-de, başlangyjy bolýan bolsa, megerem, şular ýaly ýagdaýlar üçin aýdylan bolmaly: Käbir ölüleri dirileri halas edýär...

Şuglaly köle bökjek bolýan gurbaga ýaly şatlanyp böküpdim. Nazym Hikmetiň şygyrlaryny okap, bütinley ýütgeşik dünýäniň gädiginden jykladym, onuň saçynyň deregne gyzyl ot bar ýaly görünüän suratyna seredip, okaýanlaryma ynanamokdym:

*Deňiziň üstünde ala bulut,
Ýüzünde-de kümüş gämi...*

Şahyryň başyna ne hupbatlaryň gelendigini bilemokdym. Yaza meñzäp duran durmuşymyň ýaňy bir gyrasyndan giripdim – on ýedi ýaşapdym. Başyma näme inende-de oňa dogry düşünip biljek ýaşda däldim, men ol sesiň şuglasyna aklym başymdan uçupdy:

*Hemmäň bir agyzañ aýdymlar aýdyp,
Hemmäň bile suwdan çekişmek tory...*

Birinji gezek aňymda jemlenen sözler bilen jahana göz aýlaýardym. Maňa durmuş düýbünden başga hili bolup görünýärdi: Meger dünýä diýeniň diňe göz bilen görülmeyän, ony hyýalyňda janlandyrıbyam bolýan eken, şuňa düşündim.

Goşgularyny gaýtalap öwran-öwran okadyggymça dilim tutulyp, damagym dolmaga başlady: bu beýik jümleleriň yzasy janymy alyp gelýärdi.

Bu gün ýekşenbe diýip, meni birinji gezek güneşlemäge

çykardylar.

Şahyr türmededi. Onuň näme eden etmişsi bolup türmä girdikä? Okadygymça haýran galýardym: Harby topalaňa çagyrandygy üçin giripdi.

Harby topalaňa çagyrmak... Bular ýalam etmişini bardygyny bilenimde ynanjagemy-ynanmajagmy bilmän kän oturdym.

• **Yaşajykdym**

Ýaşajykdym we durmuş meň gözüme äleangoşar dek öwşün atyp durdy. Eziz Nesiniňem türmede ýatandygyny, öýüniň ýygy-ýygydan barlanyp durlandygyny okap, şeýle ýasaýşa imrinipdim. Gow yzadyň öñünde duran ýaly, göýä bular müşakgat däl ýaly gülüpdim.

Synama basyp, şol ýerde kommunistleri ýakmaga synaşan adamlaryň şäherinde – Kaýseride ýasaýanam bolsam, şäherimiziň heniz demokratik gymmatlyklardan daşda bolan döwründe ýasaýandygymyz üçin arzuw-hyýallarymuz terjedi.

Emma bir gün Eziz Nesini okap-okap gülüp-oýnaýan döwrümiň soňuna gelendigimi duýdum: Megerem, durmuş onuň aýdyşy ýaly gözýaşdan szülip alnan bir goşawuç gülkimiş! Munyň dogrudygyna hasam gow yötirip başladym. «Markopaşany» okanymda mazaly haýranyň hekgerdi: Ol Sabahatdin Aly bilen bu žurnal çykarjak bolanlarynda telim gezek türmä giripdirler.... Çykaran žurnallary ýygnalypdyr, elde köpeldilipdir...

Halky topalaňa çagyrmak... Kommunistlik...

Bular ýaly etmişiniň bolýandygyna düşünmek mümkün däldi.

Aslynda bolsa «Tan» çaphanasyna çözülypdy, çygyrdan çykan jemendeler communist awlamaga çykyp alamançylyk edýärdi. Çagalygymda-da şuňa meňzeş wakalar bolup geçýärdi, bu ýurduň mejlisinde Çetin Altana, köçelerinde kitapçylara, kinoteatrлarynda konferensiýalara ölüm howply çozuşlar gurnalýardy.

Sabahatdin Alynyňam şol bulagaýlyklarda öldürlendigini su zatlary okansoň bilip galym.

Şol wagt ýazyjyny we akyl-paýhasy diňe şeýdip öldürip bolýandygyny hem-de şeýle jenayatlaryň başynyň şondan

başlanýandygyny bilemokdym. Ýurdumyzyň gorkunç ýazgysyny ýazýanlar işlerine Nazym şahyrdan başlapdyr, ýöne ony öldürip bilmän ellerinden sypdyrangoň, Sabahatdin Alyny öldüripdiler, hernä Eziz Nesine hemise dişini gyjap gezen ajal perişdeleri bet pygylaryna ýetip bilmändiler. «Ýeňsäni gaşamaly» däldigini birinji gezek şondan eşdipdik.

• “Hyýallaryň üçin ölmek”

Şol wagtlar «bu ýurduň hakyky eýelerinden» bolmasaň, bagışlaň welin, öyüňem talanýandygyny, işleýän ýeriňem basylýandygyny, ýakylýandygyny, hakykatyň külünüň göge sowrulýandygyny bilemokdym. «6-7-nji sentýabır wakalary» nasionalist tolkunyň çakdanaşa dolup-daşmagyndan başga zat däl.

Owadan we bagtly dünýäniň arzuwy içine girmäge eýmendirýän gorkunç howla öwrülýärdi, Türkïäniň birinji gezek bellän 1-nji maý baýramy gana bulananda on ýedi ýaşymdadym. Şol gün reňbe-reň arzuw-hyýallar bilen başlan umyt ýolagçylygym heniz on ýedimi doldurmanka tüm-garaňky ýurdy başyna çekdi. Bu ýurduň saýry böleginden hasaplanýarsyňyz, watanyň hakyky eýelerinden bolup bileňzok, siziň oý-hyýallarynyz howply we saýrylaşdyryjy saýylýar, bu «howply» oý-hyýallar sebäpli ölmäge hukuk gazanypsyňyz.

Juhan ýaşymda öwrenenim şu boldy: Başymyzdan geçýänler hapa duzakdan başga zat däl we oý-hyýallarymyzam howp astyndan. Adamlar oý-hyýallary üçin ölüärler. Daş-töweregimde gandöküşikli teraktlar gaýmalaýardy. Maraş wakalarynda yüzlerce alawy öldürlipdi. Çorumda-da şeýle boldy. Bu ýurtda ýonekeý jemendeler başgalaryň malyny we janyny talamaga werziş etdirlipdi: bir topar ganhorlar elliř ýaragly we ot kesindili gelip, adamlary öldürýärdi, öýlerini ýakýardy. Awtobus duralgalary agdar-düňder edilip, çayhanalar bombalanýardy. Dünýäniň huzury gaçypdy, ýaşar ýaly bolmandy we duşmançylyklardan doly ýere öwrülipdi.

Dogan Öz, Abdi Ipekçi, Kemal Türkler, Ümit Kaftanjyogly, Bedretdin Jömert ýaly tanymal progressiwleriň we sindikat liderleriniň janyna şol ýyllarda kast edilipdi.

Çepçiler eden-etdiçilikli teoriýalara ýüzlenip, «bu beýle bolmaly däl» diýdi.

Mähir-muhabbet bilen ulaldylan çagalaram şunuň ýaly kineli we agressiw dünýä garşıy çyksa gerek – onsoňam biziň hemmämiz mähir-muhabbet içre ulalamzok ahwetin: Her kes biri-birine şeýle şertlerde iň aňsadyny-ýigrenji öwretdi.

• **Bir zatlar üýtgemelidi**

Şol ýyllar öz-özüm pikirlenip, şuglaly kölüň sumat bolandygyny duýupdym. Ugrunda ölüler berilen ýol nämüçindir ýakymsyz görnüp başlapdy. Munuň sebäbi kimkä, duşmanlarymyzmy ýa özümüz? Başyndan geçenler maňa köçä çykmağa köp meýil edendigimizi, akyl-paýhasa we ylym-bilime kän üns bermändigimizi aýdýardı. Sowet Soýuzynda, Hytaýda, Ýewropada nämüçin tapawutly sosializmler barka? Nämüçin hemiše diýen ýaly uruş medeniýeti mazamlanýardı? Okan kitaplarymdan düşünşimce XVIII asyryň ahyryndaky sosializm taglymyndan köp sanly akyldar, ýazyjy-şahyr täsirlenipdi, munuň tersine rewolýusiýadan soň diňe rewolýusiýa köp zyýan çekipdir, ýazyjylar we akyldarlar rewolýusiýany terk edipdir.

Türmededim. «12-nji sentýabr» gara bulut bolup üstümize çöküpdi we hemmämizi atatürkçi etmek üçin ýeňini çyzgap daşymyza geçipdi. Her günümüz agyr-agyr gynamalardan doludy. Käbir egindeşlerimiz öldürildi. Iň agyry İlhan Erdostyň öldürilmegi boldy. Dost-ýarlarymyzy dar agajyna ýolladyk, taýak barsyny iýdik we ol ýerden saglygymyza düýpli şikesleri alyp çykdyk. Türmelerde atatürkçi terbiyesini zor bilen boýnumyza dakjak bolýan şol wagtyň syýasy režimi bir ýandan aldygyna «Ymam Hatyp liseýlerini» açmak bilen başagaýdy, ol kommunizme garşıy din tirýegini ulanjak bolýardı.

Türmeden çykansoň täzeden şuglaly köle bökjek bolýan ýaly kitaplara ýapyşdym we bu gezek öň etmedik isimi edip, dünýä klassyklaryny okamaga başladym.

• **Harby topalaňa çagyryş**

Çagyryş boýunça harby gullugy ine-gana etdirmediler, çünkü

gullukdaşlarymyň ikisi harby topalaňa çagyryşdan türmä basyldy: bular Aly Nesin we Sewan Nişanýandy. Gözümiň alnynda bolup geçen bu derňew sahnasy maňa öñden mälim şol aky hakykaty ýatladýardy: Gelip çykyşy boýunça ermeni bolan Sewan Karl Marksýň şol wagt «Grundrisse»-sini terjime eden sosialistleriň biridi. Matemika professory Aly Nesin bolsa döwletiň näçe synanyssa-da öldürip bilmedik beýik ýazyjysy Eziz Nesiniň ogludy.

Biz gullugymyzy döwletiň penjesinde jowrana-jowrana eden adamlar. Döwlet bizi et geçirýän maşyn ýaly şatyr-şutyr towlanyp, öz içine dolap alýardy. Elbetde, hemise gapana düşüp duramzokdyk, daşyymza geçmeleriň käbiri ýarpy galýardy. Emma döwletiň başynda «garaňkyda oturan» kimdir birileri bu işin iru-giç täzeden dowam etjekdigini bilýärdi.

Hiç hili eden etmişiň bolmasa-da «harby topalaňa çagyrmakdan» birnäçe ýyllap türmede ýatyp bilýärdiň, a bu ýurduň «garaňky» adamlary bolsa her pursatda talaňçylary topalaňa çagyryp, olaryň öwrenşen wandallygynyň labyryny jemgyyetiň üstüne atdyryardy.

Şol «garaňky» akyl 1993-nji ýylda ýarpy galan işini ýadyna saldy, Siwas gyrgencylygyny başyymza saldy. Eziz Nesiniň ölümünden zordan sypan şol pajygaly wakasynda birnäçe dost-ýarymyz gurban boldy. Türmede elimiziň aýasynda dostlarymyz öлende Siwas teraktyndaky ýaly erbet hala düşmändim. Dünýä indi barha ýaramazlaşýardy. Men mundan beteri bolup bilmez diýyärdim.

• Dur bakaly, nämeler bolar entek!

Meger hemme zadyň başy eken.

Ugur Mumjy, Bahriye Üçok, Muammer Aksoý, Turan Dursun dagylar yzly-yzyna öldürildi, gözümüz ölümünden açılmady. Ganly teraktlar gündelik bolýan wakalaryň birine öwrüldi. Şeýle bolangoň taryh gapysyndan jykladyk, geçmişde nämeler bolup geçipdir diýip, düýnümize ser saldyk: gorkunç hakykat dygysyz ýüzümize uruldy durdy: ermenileriň, ýewreýleriň, rumlaryň, Dersim zazalarynyň, alewileriň, kürtleriň, kommunistleriň

hasratdan pürepür köpçülikleýin gyrgynçylyklary, talañçylyga uçradylmagy we sürgün edilişleriniň taryhy... Üstesine bu ýurtda Balkanlardan kowulmagymyzdan beslenýän saýry duşmançylygyny gurmak örän aňsat we döwlet iň esasy paramilitaristik goldawyny şundan alýar. Döwletiň içindäki garaňky čünkler haçanda likwidasiýa işlerini geçirmäge meýillense, öldürmäge meýilli we mundan keýp alýan azgynçylyga gylaw berýärdi.

Bu ýurduň progressiw ynsany bagtly çaga ertekisiniň gür baglygynda dogulsa-da, ulalanda şol baglygyň batgalyga öwrülyändigini görýär. Barça progressiw ynsanlaryň gutulgysyz karary şol batgalygy guratmak üçin çyrapmakdyr. Olaryň hemmesi bagtly we şuglaly kölde ýalkym saçyp ýüzmek üçin ýola çykan, ýöne möjek gapanyna düşüp ölen kişilerdir. Muny bilmeýän ýok, emma her näme bolanda-da şol ýola girmekden başga çykalga ýok.

Togsanynjy ýyllarda gözümiziň alnynda bombalalar redaksiýalarda işlän ýoldaşlarym şunuň üçin ölüp gitdiler.

• **Şuglaly kölleriň duzagy**

Ýurduň taryhyny gürrüň berjek bolamok. Ýyllar toýnuk gurap geçdi durdy. Postmodern agdarlyşygam, harby diktaturanyň soňlanmagam şol wagtlar bolup geçdi – Ýewropa bieleleşiginiň umumy ýörelgelerine laýyk demokratik ýurt gurmagy tama edip durkak, özümüzü ýene bir gezek birmahalky dyzmaç «gardaş garpyşygynyň» giriş basgańcagında gördük.

Jeňňelimiziň ýaş juwanlarymyzyň ganyny içmäge höwesli aždarhasy ýene gana suwsady: hawa, tutuş bir nesliň şuglaly köllere çümüp yüzme arzuwy puja çykdy. Üstesine bu gezek namartlarça, nadanlarça, bigaýratlarça talanan ýere düsdük. Ýurdy Orta Gündogar batgalygyna iteren yňdarma, agressiw, rehimsiz, saýrylaşdyryjy, betpyglyl gatlak ahyryn maksadyna yetdi. Bagdatda, Halapda bolşy ýaly, biziň şäherlerimizde köpçülikleýin ölümleriň bolup geçirgen teraktlaryny shaýat bolýarys. Halkyna sütem eden diktaturany birinji gezek şeýle perwaýsyz ýagdaýda gördük. 1955-nji ýylyň 6-7-nji sentýabrynda iki günläp dowam eden we birnäçe ýyllap saklanan çapawulçylygy

çekinmän-etmän aýlap-hepdeläp kürtlerdir cepçilere eden, Batman, Suruży, Kyrşehiri, Ankarany jan bazaryna öwren we muňa perwaýsyzlyk bilen garaýan kemgöz, saýrylaşdyryjy häkimiýetden ýaňa ne görgülere galdyk... Bular kürsüsine ýapyşyp ýatan, jogapkärçilik duýmaýan, hiç bir demokratik gymmatlyga ähmiýet bermeýän, eksplutator, şermende gatlak. Halk deputatlarynyň wandallaryň öñüne düşüp «halky topalaňa çagyryan» lýumpenliginiň topary. Bu mesele bilen baglanşykly tutarygynyda jemgyýetiň iň eldegrilmesiz «Söz we metbugat azatlygyny» ýok etmek üçin hüjüm edýändigini aýdýan sowakörlük.

Şuglaly kölleriň çagyryşy bu ýurduň progressiw ýüzleri üçin duzakdyr: Köpcülikleýin gyrgynçylyklaryň yzy üzülenok. Suruçda, Diýarbekirde, Ankarada ýüzlerce adamyň gurban bolan gyrgynçylygyny kim etdi diýen soragyň jogaby aýlawly-dolawly bolup biler, emma hijem aýlawly-dolawly bolmadık hakykatlar bu häkimiýete dünýäde hiç bir bagty gan bilen gözýaşyň üstünde gurup bolmaýandygynyň hakykatyny öwretmäge taýýarlygyny görýär.

• Deňiziň üstündäki ala bulut

Haçanam bolsa bir gün bu goh-galmagallardan soň, deňiziň üstünde ala bulutlaryň, ýüzünde kümüş gämileriň, içinde saryja balyklaryň bardygyny çagalarymyza öwrederis. Olara «deňiz ýaly boluň» diýeris, «Azatlygymyz deňizdir, bu şuglaly suwlara hemmämiz biragyzdan aýdym aýdyp gireris, torlarymyzy gülüp-oýnap çekeris suvlardan...”

Biz munça ölini boş ýere bermedik.

Bu ölileriň ahy olary öldürene ýükdir, misli eşideni dälä öwrüp taşlaýan sirenalaryň sesidir. A wyzdany arassalar üçin ýas aýdymy-da deňiziň çakylygy bolup eşdiler, şatlykdan ikiýana towusýan gurbagalar dek başymyza nämeleriň geljegini pikir etmän köllere bökeris. Ýeňsäni gaşamak ýok.

Nazym şahyry – gyzyl ot saçly beýik ozanymyzy bihuda okaýan däldiris. Eziz Nesinler dereksiz ýere bu güzaplara döz gelmediler, Sabahatdin Aly boş ýere öldürilmedi.

Ölüm käte köp zadyň soňy däl-de, başlangyjy bolýan bolsa,

megerem, şular ýaly ýagdaýlar üçin aýdylan bolmaly: Käbir ölüler dirileri halas edýär.

Gürsel KORAT,
türk ýazyjysy. Edebi makalalar